

Rooman tasavallan kansanvaltaiset piirteet Firenzen poliittisessa ajattelussa *quattrocenton* loppua kohti¹

PIRKKO HAAPANEN

ABSTRACT

The purpose of this paper is to study the manner in which the most popular elements of the Roman Republic — participatory ideology, assemblies of the people, and tribunes of the plebs — were employed in the political thought of the Florentine *quattrocento*, before the period of the Great Council. The primary sources of the paper are the views of Rome expressed by L. Bruni, P. Bracciolini, F. Biondo, A. L. Brandolinus, A. Fiacchi, P. Leto, F. Patrizi, Platina and B. Rucellai. The interest of the Florentines in the Roman Republic was closely connected with the political development of Florence and the mainstream of political thought in that period of time, that is, with the discussion concerning the form of government (republic vs. principality).

This paper is essentially an attempt to establish the claim that the Roman Republic was a relevant model, in many respects, for the Florentine thinkers and scholars of the *quattrocento*, but that the Roman popular institutions were somewhat of a problem for them. A certain unease around popular institutions is expressed indirectly for the most part in the narratives concerning those institutions, but towards the end of this period more explicit and more theoretical views are heard. The discussion concerning *governo largo* vs. *governo stretto* was not yet truly started.

Tarkoitus

Poliittisen ajattelun yksi voimakas käänne kohti modernia sijoittuu Firenzen laajapohjaisen tasavallan (1494—1512) nostattamiin keskusteluihin ja sen tuhoutumisen tuottamiin maininkeihin. Tällöin uusiin mittasuhteisiin kasvanut, aiempaa tietoisempi poliittinen teoria nojaa tosiasiallisesti Firenzen pitkään poliittisen ajattelun ja elämän perinteeseen, jossa yksi käänne kohti modernia oli jo vuosisata aiemmin.

Jo 1200-luvulta tiedetään, että Firenzessä silloin virinneeseen poliittisen tietoisuuden nousuun liittyi lisääntyvä tietoisuus sen roomalaisesta alusta. Co-

luccio Salutati (1331—1406) ja Leonardo Brunin (1370—1444) ajattelussa ja osallistuvassa humanismissa (*civic humanism*; ks. viite 12) on pyrkimys firenzelaisten poliittisen tietoisuuden nostamiseen, mihin liittyy kiinteästi uusi näkemys Firenzestä antiikin Rooman tasavallan suuruuden ajan jälkeisenä. Firenzen nimekkäimmän poliittisen ajattelijan, Niccolò Machiavellin (1469—1527), hahmottamassa poliittisessä teoriassa antiikin Roomalla on tärkeä tehtävä sen argumentaation osana, joka koskee tasavallan ja yksinvaltaisen järjestelmän keskinäistä paremmuutta — teema, jonka juuret ovat syvällä Firenzen ajattelussa ja kokemuksessa ja joka on yksi poliittisen ajattelun perusjuonne läpi *quattrocenton* (vrt. Skinner 1987, 87).

Tämän kirjoituksen tavoitteena on hahmottaa sen kuvan pääpiirteet, jolla antiikin Rooman tasavaltaa käytettiin Firenzen “esiteoreettisessa” poliittisessä ajattelussa argumenttina. Kiinnostus painottuu tasa-

¹ Tämä kirjoitus on sen aineiston osittainen analyysi, jota olen kerännyt Yhteiskuntatieteellisen toimikunnan apurahan turvin Lontoossa. Tämän kirjoituksen aiemman version olen esittänyt professori Iiro Kajannon johtamassa latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden laudaturseminaarissa. Esitän molemmista parhaat kiitokseni.

vallan kansanvaltaisimpien aspektien — osallistumisen tähdentäminen, kansankokoukset, kansantribuunit — tulkintaan ja käyttöön. Tarkastelu lähtee liikkeelle *quattrocenton* alusta ja päättyy laajapohjaista tasavaltaa edeltäneeseen Medicien kypsän hallinnon aikaan. Argumentaatioanalyysin pohjana on kysymys, miten hyvin Rooman poliittinen historia tunnettiin Firenzessä.

Aineisto ja sen käyttö

Ongelmaa lähestyttäessä mittava ajanjaksoa koskeva tutkimus antaa pohjan: Firenzessä ilmennyttä Roomaan ja yleensä antiikkiin suuntautunutta kiinnostusta on tutkittu monipuolisesti; Firenzen intellektuaalinen ilmapiiri ja poliittisen kehityksen moninaiset vaiheet tunnetaan ajanjaksolta hyvin. Systemaattista yritystä valottaa tasavaltaisista Rooman instituutioista vallineita käsityksiä ei näytä olevan, vaikka esim. Rooman tasavallan loppuaikojen johtohahmoista vallinneista käsityksistä on paljonkin keskusteltu tämän päivän tutkijoiden piirissä.

Helpoimmin avautuvaa primaariaineistoa on kahta lajia: yksittäisten kirjoittajien tuotanto ja Firenzen poliittisia kysymyksiä pohtineiden komiteoiden keskustelupöytäkirjat (*consulte e pratiche*). Tässä kirjoituksessa hyödynnetään käytännöllisesti katsoen vain ensiksi mainittua aineiston tyyppiä.

Näin aineistoa koskeva perusongelma on, keitä ovat ne yksittäiset kirjoittajat, joiden tuotanto tai sen osa valitaan analyysin kohteeksi. Aiemman tutkimuksen nojalla on valittu niitä henkilöitä, joiden tuotanto todennäköisimmin eli Firenzen poliittisen ajattelun "kypsässä" vaiheessa ja joiden tuotanto oli syntynyt Firenzessä tai suorassa kosketuksessa sen älymystön edustajien kanssa.²

Koska pyrkimyksenä on hahmottaa päälinjauja siitä Rooman käyttöä koskevasta argumentaatiosta, jota Firenzessä esitettiin 1400-luvun loppua kohti, on roomalaisen kirjallisuuden käyttö mielenkiinnon kohteena vain välillisesti, ja siitä voidaan esittää vain joitakin yksittäisiä huomautuksia tässä yhteydessä. Rooman kirjallisuus oli kuitenkin jo laajasti Brunin saatavilla — hänet mainitaan ensimmäisenä, joka sovelsi Tacitusta poliittisena kirjoittajana.³ Vuosisadan kuluessa aineisto edelleen monipuolis-

tui Ciceron tuotannon säilyttäessä asemansa humanistista kulttuuria muovaavana tekijänä.

Quattrocenton saama perintö

Läpi keskiajan oli säilynyt mielikuvia antiikin Roomasta. 1200-luvulta Rooma-idea alkoi saada merkitystä valloituspolitiikassa. Kronikoiden kertomus Caesarista, Firenzen perustajasta, liittyi kiinteästi varhaiseen firenzeläiseen nationalismiin ja sen poliittisen ajattelun alkuun intensiivisen sotiaallisen laajentumisvaiheen aikaan (Rubinstein 1942, 198—213). Seuraavina vuosisatoina myytti Firenzestä, Rooman tyttärestä, jolle Onnetar ja Jumala olivat antaneet erityisiä tehtäviä, eli kronikoissa, ennustuksissa ja runoissa (*ib.*; Weinstein 1970, 47—57). Viimeistään 1400-luvun puoliväliin mennessä myytti Firenzen suuresta tehtävästä oli tullut tietoisesti käytetyksi aseeksi julkisessa retoriikassa.⁴ Myytti tunnettiin myös humanistien piirissä, ja se sai uuden tulkinnan humanistien nousevien tasavaltisten preferenssien myötä.

Keskiajan poliittisen ajattelun valtavirtaa oli ollut ajatus hallitusvallan perimmäisestä jakaantumattomasta ykseydestä ja siihen liittyvä yksinvaltaisen järjestelmän hyväksyttävyyden. Skolastikkojen joukosta kuului jo 1300-luvun alkupuoliskolta yksittäisiä ääniä, jotka asettuivat tasavaltaisen järjestelmän puolelle; Bartolus (1314—57) ja Ptolemaios (k. 1327) ilmaisivat tasavaltaisia sympatioitaan Rooman avulla.⁵

Entistä tarkempien ja vertailevien antiikin kirjoitusten lukutapojen myötä alkoi 1300-luvun loppua kohti nousta ihmettelyä, kuinka Caesarilla oli ollut aikaa perustaa niin monia uusia kaupunkeja. Salutati, Firenzen valtakunnan kansleri, tarjosi ensimmäisenä uutta ratkaisua: Sullan veteraanit olivat perustaneet Firenzen.⁶ Salutati esitti kirjallisia lähteitä olettamuksensa tueksi. Hänen kieleensä kuuluivat myös ajatukset Caesarin rikollisista hyökkäyksistä tasavaltaa vastaan ja yksinvaltioiden tyrannimaisuudesta sekä sen kaltaisesta kansalaisten aktiivisen poliittisen suuntautuneisuuden painottamisesta (Baron I 1955, 89, 99—100), joka on Ciceron ajattelulle kuvastavaa.

⁴ Weinstein mt., 57—66. Usein ne liittyivät ajatukseen tulevasta henkisestä täydellisemmästä ajasta. Sävy muuttui synkemmäksi vuosisadan loppua kohti.

⁵ Baron 1955, 24; Skinner 1979, 54—55. — Skinnerin hyökkäys (ks. esim. mt., 82) Baronin tietämättömyyttä kohtaan skolastikkojen tasavaltaisista sympatioista on liioiteltu.

⁶ Ongelman noususta ja lähteistä, ks. Schellhase mt., 20—21; Baron I 1955, 61; 1968, 161—2.

² Liitteessä tarkasteltavien henkilöiden lyhyt esittely.

³ Schellhase 1976, 13, 17, 25—7. — Tacitus nousi voimakkaammin esiin vasta seuraavalla vuosisadalla; mahdollisesti Schellhase vetää liian yksioikoisesti Tacituksen tuotannon poliittisen käytön vaimenemisen syyksi Medicien hallitseman vuosisadan.

Bruni yhdisti nämä motiivit: Sullan lähettämä siirtokunta oli edustanut Rooman tasavaltaista vaihtetta ja oli näin siirtänyt Firenzeen Rooman tasavallattaisen perinnön.

Bruni ja Firenze, Rooman tytär

Bruni tulkitsi uudelleen antiikin Rooman ja Firenzeen suhdetta ja politiikkaa nuoruuden kehittämässään *Laudatio Florentinae Urbis* (kirjoitettu n. 1402–4).

Laudatio oli korostuneen retorinen kirjoitus, joka tähtäsi Firenzeen kansallisen tietoisuuden nostamiseen puolustustaistelussa yksinvaltaisen Milanon valloituspyrkimyksiä vastaan. Kirjoituksen johtavia ajatuksia olivat seuraavat, yhteen nivoutuvat väitteet: Firenze enemmän kuin mikään muu Italian kaupunkivaltioista saattoi pitää itseään antiikin Rooman (*populus Romanus*) perillisinä, ja Rooman kansan mahdin salaisuus oli ollut sen tasavaltainen vapaus.⁷ Firenzelaïsille maineikkaan Rooman kansan perillisinä lankesi velvoittava perintö: ”Firenzen miehet, tämän vuoksi kuuluu myös teille perinnöllisen oikeuden nojalla maanpiirin hallinto aivan kuin isiltä perittyinä omaisuutena.”⁸

Roomalaisten hyvellisyys ja mahtavuus nostivat heidät ensimmäiseksi kaikkien kansojen joukossa, ennen kuin Caesarin turmeltuneet teot muuttivat Rooman (*urbs Romana*) luonteen (*Laudatio*, 246, 247). Vallan siirtyminen yksin käsiin oli se ratkaiseva seikka, jonka Caesar sai aikaan, ja sen seurauksena ”häipyivät nuo erinomaisen lahjakkaat miehet, kuten Tacitus sanoo”.⁹ Polemiikki tästä Brunin uuden tulkinnan ytimestä jatkui seuraavina vuosikymmeninä (ks. Poggio).

*Laudatio*ssa Bruni ei esittele Rooman tasavallattais-ta hallintojärjestelmää, mutta antaa pitkän listan tasavallan johtavista henkilöistä, mikä yhdessä edellä sanotun kanssa ilmaisee radikaalia kannanottoa tasavallan puolesta.¹⁰ Firenzeen poliittista kieltä vasten merkittävää tässä kirjoituksessa oli myös se, kuten N. Rubinstein korostaa (1968, 442), että Bruni antaa Firenzeen poliittisten instituutioiden, tosin re-

torisesti värittyneen, kuvauksen. Haluttaessa kuvauksen taustalta löytyy Ciceron poliittisen ajattelun peruspilareita: oikeus, vapaus, virkamiesten keskeinen rooli (mt., 258–63). Vapauden ja oikeuden säilymisen ehtoina Bruni painottaa Ciceroa voimakkaammin periaatetta, että monet ratkaisevat monia koskevat asiat; keinona tähän on, että virkamiesten kollegioista monet asiat viedään laajapohjaisempien elinten käsittelyyn ja päätettäväksi.¹¹ Bruni ei kuvaa lähemmin elinten luonnetta, mutta Firenzeen hallintamuoto oli tuolloin oligarkinen, eikä nojannut edes teoriassa kansan valtaan niin kuin Rooman tasavallassa.

Vapaus, oikeus ja tasa-arvo, erityisesti poliittisiin tehtäviin pyrittäessä, ja aktiivinen kansalaiselämä¹² säilyvät hänellä keskeisinä arvoina ja retorisina iskusanoina myös myöhemmissä poliittisissa kirjoituksissa, mutta myöhemmissä Firenzeen kuvauksiinsa hän ei enää puhu monien tehtävästä olla estämässä yksinvaltaista kehitystä (ks. Rubinstein 1968, 446, 445). Brunin ympärille ryhmittyneiden humanistien piirissä tosi ylevyyden ja kansalais-kunnon mittarina pidettiin ennen muuta henkilökohtais-ta ansioitumista, s.o. ei hienoa sukutaustaa mutta kylläkin rikkautta.¹³ Laajapohjaisena kansalaisten osallistumisen muotona Brunilla on ainakin kansalaisarmeija, terveen poliittisen elämän ilmaus.¹⁴

*Laudatio*ssa Bruni asettui siis tasavallattaisen järjestelmän kannalle, ja perusteena sen paremmuudesta hänellä oli Rooman antama esimerkki tasavallattaisen vapauden ja poliittisen suuruuden yhteenku-lumisesta, ja hänen myöhemmät tulkintansa Firenzeen poliittisesta järjestelmästä heijastavat pitäyty-mistä tasavallattaisiin ideaaleihin.¹⁵ Hänen tulkintansa

⁷ Viittaukset siihen *Laudation* tekstiin, joka on teoksessa Baron 1968, 232–263; s. 244–248.

⁸ *Quamobrem ad vos quoque, viri florentini, dominium orbis terrarum iure quodam hereditario ceu paternarum rerum possessio pertinet, Laudatio*, s. 244.

⁹ ... *praeclara illa ingenia (ut inquit Cornelius) abire*, mt. 247.

¹⁰ Bruni ohittaa roomalaisten keskeisen poliittisen ristiriidan, optimaattien ja populaarien välisen kiistelyn; hänen listalleen on päässyt erotuksesta molempien ryhmittymien johtohenkilöitä, mt. 244–6.

¹¹ *populare ja commune consilium*; mt., 260; vrt. esim. *De leg.* 3, 2–5 ja *pass.* — *De legibus* oli renessanssikirjoittajille Ciceron valtiollisen ajattelun lähde, sillä *De re publica* tunnettiin ainoastaan osin, lähinnä Augustinuksella olevien sitaattien avulla.

¹² Baron on tuonut termin *civic humanism* kuvaamaan Brunin ajatusta yhteisöllisesti tietoisesta ja aktiivisesta elämästä. Seigelin (1966) ja Baronin välillä on syvä erimielisyys tässä kohtaa; *civic humanism*in asemasta Seigel näkee retoriikkaan ja kaunopuheisuuteen keskittyneen renessanssikulttuurin. Heidän erimielisyytensä kilpistyy näkemykseen Brunin henkilöstä (ks. Baronin vastaus Seigelille, *Past and present* 36, 1967, 21–37). Skinnerin kritiikki (1979, 70–71) tässä kohtaa näyttää tarkoittavan sitä, että ajatusta kannatettiin Firenzessä jo ennen Brunia.

¹³ Ks. esim. Baron I 1955, 364–67 ja edempänä Poggio.

¹⁴ S.o. hän oli palikka-armeijaa vastaan, käydystä keskustelusta, Machiavelliin asti, ks. Baron I 1955, 373–78.

¹⁵ Lähteitä: n. v. 1413 kirjoitettu kirje kuningas Sigismundille (teoksessa Baron 1955, 181–84; Rubinstein toteaa mainitun henkilön kirjeen saajaksi, 1968, 444); v. 1428 pidetty hautajaispuhe Nanny Strozziille; v. 1439 kirjoitettu kreikankielinen

Firenzen hallinnasta muuntuu kansanvaltaisesta (*gubernatio* t. *status popularis*; 1413) sekajärjestelmäksi (1439) sen poliittista kehitystä noudatellen. Firenzeä kansanvaltaisena järjestelmänä hän kuvaa samojen arvojen ja instituutioiden avulla kuin kymmenisen vuotta aikaisemmin Firenzen sisäistä järjestelmää *Laudatio*ssa, jossa hän ei vielä käyttänyt tätä Aristoteleelta saamaansa luokitusta. Sekajärjestelmän kansanvaltaisia piirteitä ovat Brunin mielestä virkamiesten valinta arvalla ja vain lyhyeksi aikaa; aristokraattista elementtiä taas edusti Firenzessä Medicien nousevan vallan aikaan lainsäädännön painottuminen harvojen käsiin (Rubinstein 1968, 447).

Brunin yleistä suuntautumista antiikkiin kuvaa enemmän kiinnostus sen kirjallisuutta ja filosofiaa kohtaan kuin kiinnostus sen historiaan sinänsä.¹⁶ Maineikkaassa Firenzen historiassa Liviuksen historia oli Brunin tärkeä malli, mutta Brunin kuvaus Roomasta rajoittui suppeaan kehityskaarien osoittamiseen (*Hist. Flor.*, 1—9). *Laudation* teesit Firenzen sullalaisesta alusta, Caesarista vapauden tuhoajana ja yksinvallan turmiollisesta voimasta saavat hieman perusteellisemmän muotoilun. Varsinainen tieto, mitä Bruni ajatteli Rooman tasavaltaisesta elämästä, ei juuri lisääntynyt.¹⁷ Kiinnostuneimmin hän seuraa Rooman sotilaallisen mahdin kehitystä.

Poggio sekä Scipion ja Caesarin hyveet

Brunin tavoin Poggio Bracciolini tarkasteli antiikin Roomaa voittopuolisesti kirjallisesta ja moraalista perspektiivistä, eikä kummallekaan ollut kuvaavaa sellainen yletön antiikki-into, joka leimasi useita humanisteja (Kajanto 1987, 12). Bruniin verrattuna Poggio ei nouse esiin uutta luovana, omaperäisenä ajattelijana. Käsiteltävien teemojen kannalta hän jatkaa kulkua Brunin aukomilla osallistuvan humanismin teillä vetäytyvän kirjallisen nuoruutensa jälkeen, ilmeisesti Firenzen kokemien ulkoisten vaarojen satuttamana.¹⁸

Poggio ryhtyi puolustamaan Brunin teesiä siitä,

tutkielma; *Historiae Florentini populi*, kirjoitettu vuosina 1415—1439.

¹⁶ Kajanto (1987, 13) mainitsee, että Bruni hylkäsi militantin antiikki-innostuksen vaiheen jo v. 1401. Brunin näkemys filosofiasta oli käytännöllinen, filosofian ja retoriikan tiivistä liittoa kannattava (Seigel 1968, 130).

¹⁷ Roomalaisia historiantkirjoittajia askarruttaneen kysymyksen, mihin moraalinen turmeltuminen ajoittuu, Bruni sijoittaa Catilinan salaliiton tienoille (63 eKr.), s.o. myöhäisemmäksi kuin Rooman historiantkirjoittajat.

¹⁸ Kajanto 1967, erit. s. 15; Baron I 1955, 353.

että yksinvallan myötä tasavallalle luonteenomaiset suurmiehet olivat hävinneet Roomasta. Brunin huomio kiintyi valtiollisessa elämässä vaikuttaneisiin suurmiehiin, Poggio korostaa henkisempien alojen suurmiesten häviämistä yksinvaltaisesta Roomasta: vaikka Vergilius, Horatius, Livius, vanhempi Seneca osoittivatkin voimansa yksinvaltaiden aikaan, he olivat kuitenkin kasvaneet tasavaltaisessa ilmastossa tai saaneet siitä suoria vaikutteita.¹⁹ Viime vuosien tutkimus on nostanut Poggiosta antiikin Rooman tulkitsijana esiin osallistumisen ns. Scipio-Caesar -kiistaan.

Polemiikkiin kiintynyt Poggio aloitti v. 1435 väittäen, että Caesar hankki itselleen suurta kunniaa sodassa mutta oli isänmaalleen tuhoisa kansalainen. Scipio sen sijaan yhdisti sotakunniansa korkeaan henkilökohtaiseen moraaliin ja kansansa parhaan ajattelemiseen.²⁰ Kirje päättyi vastapolemiikkiin noussutta Guarino de Veronaa kuohuttaneeseen, Ciceron ja Brunin edustamasta tiedonsosiologiasta tuttuun ajatukseen, jonka mukaan Caesar oli ollut katastrofi latinankieliselle kaunopuheisuudelle ja kirjallisille pyrinnoille: kirjallisen kulttuurin viljely vaatii vapaan ilmapiirin (Oppel 1974, 245—6).

Kuten Brunin tulkinnalla Firenzestä vapaan Rooman perillisenä oli tälläkin keskustelulla liittymänsä Firenzen sisäpolitiikkaan. Poggio palveli tällöin paavin kuuriassa, mutta oli siellä lujittanut jo varhemmin alkanutta sidettä Cosimo de' Mediciin, joka oli palannut maanpaosta Firenzeen, kuusi kuukautta ennen kirjeen kirjoitusta, voitollisen ryhmittymän kutsumana ja sen johtajaksi. Bruni, Poggio ja monet muut tervehtivät saapuvaa Cosimoa Scipiona tai jonain muuna Rooman tasavallan sankarina (Oppel ma., 242). Poggio kehitti kuvaansa Cosimosta Scipiona, rauhan ja vapauden puolustajana; Caesarin paheet taas kuvastuivat Cosimoa vastustaneen ryhmittymän johtajassa.²¹ Cosimo pääsi runsain mitoin osalliseksi Poggion kaunopuheisista kiitoksista sekä lähtiessään maanpakoon ilman vastarintaa että palatessaan sieltä kunniaakkaasti.²²

Ferraran yksinvaltiasta palveleva Guarino tarttui laajoille lukijapiireille tarkoitettujen kirjeiden tur-

¹⁹ Schellhase 1976, 22—3; Baron 1955 I 54—6. Teesiä vastaan olivat Pier Candido Decembrio Milanosta ja Guarino de Verona Ferrarasta.

²⁰ Oppel 1974, 233; kirjeessä Scipio Maintelle, paavin suosikille. — *Ars epistolandi* -tradition piirissä tunnettiin yksityiskirjeiden ohella julkiset kirjeet.

²¹ ib. 232, 256—7. Cosimon vastustaja oli Rinaldo degli Albizzi.

²² Cosimon ylistys oli hänen hallintokautensa tyypillinen kirjallisuuden laji; ks. Brown 1961.

han yksipuoliseen Caesar-kuvaan: Caesarilla oli useita, ihailtavia hyveitä, hän nautti aitoa kansansuosiota, ja Rooman vapaus oli tuhoutunut viimeistään Sullan myötä.²³

Polemiikin kautta keskustelun osanottajat toivat ilmeisesti osittain esiin ajanjakson suuria poliittisia kysymyksiä, sillä edes Firenzen vapaassa valtiossa ei tunnettu modernia sananvapautta, mutta kyse oli myös silkasta kiintymyksestä väittelyn käymiseen ja viihtymiseen sen seuraamisessa. Poggio tosin vältti ylenpalttista retorista kieltä, mutta häntä itseään miellyttävä retorinen keino oli verrata aikalaisiaan ja aikaansa antiikin edustajien antamiin ideaaleihin. Hän myönsi antiikin edustajien kiistattoman paremmuuden vain kaunopuheisuuden alueella, ja hänen omia aikalaisiaan kiittävät vertailunsa koskettelivat hyveellisyyttä, oppineisuutta, sotataittoa, toisinaan myös kunnianhimoa.²⁴ Roomalaisista hän sai mm. esimerkkejä todellisesta maineesta, johon ylletään henkilökohtaisen kuntoisuuden kautta.²⁵ Vaikka Poggio tässä hyödynsi roomalaisia esimerkkejä, hän tuli siitä huolimatta ottaneeksi roomalaisiin nähden voimakkaan askeleen kohti tasa-arvoajattelua, sillä tasavaltaisillekin roomalaisille syntyperä oli ratkaisevan tärkeä maineikkaiden tekojen ohella. Toiselta puolen Poggion, samoin kuin Brunin, osallistuvan humanismin laaja-alaisuutta oli rajoittamassa näkemys, että nimenomaan rikkaat ovat poliittisen yhteisön selkäranka²⁶ — roomalaisilla ei ollut tarvetta muotoilla tätä poliittisen elämänsä tosiasiaa yhtä selkein sanoin.

Satunnaisissa, kirjeissään ja puheissaan esittämässään maininnoissa Poggio kuvaa antiikin Roomaa suurimpana valtiona, sotilaallisissa hyveissä kaikkia muita parempana ja kaunopuheisuudessa joko muut ylittävänä tai muiden veroisena. Kuitenkin jo tasavaltaista Roomaa Poggio arvostelee jyrkin sanoin siitä tavasta, jolla se vei läpi imperialis-

minsa, sekä sisäisestä epäjärjestyksestä.²⁷ Antiikin Rooman yhteiskunnalliset instituutiot ja poliittiset suhteet eivät sinänsä nousseet hänen päähuomionsa kohteeksi yksittäisiin henkilöihin kohdistuvan moraalisen tarkastelutavan ohella. *Historiae de varietate fortunae*, jonka ensimmäinen kirja keskittyy antiikin Roomaan, kuvastaa paitsi ajankohdalle ominaisesta arkeologisesta kiinnostuksesta myös Poggion henkilökohtaisesta ilmiöiden kiinnostavuuden järjestyksestä.²⁸ Hän tarkastelee muinoin mahtavien rakennusten, temppelien, porttien, kylpylöiden, teattereiden, kokoontumispaikkojen jne. tuhoutumista oikullisen onnen käsissä. Yksittäiset henkilöt välittävät kerrontaa, mutta eivät instituutiot eikä analyysi yhteiskunnallisista muuttujista.

Instituutioihin suuntautuneesta analyysistä voidaan puhua lähinnä hänen Firenzen kanslerina kirjoittamassaan *Historia Florentina* -teoksessaan. Nimensä mukaisesti se kuvaa Firenzeä. Brunin historiaan verrattuna Rooman osuus on kaventunut: nyt riittää toteamaa Firenzen alusta Sullan veteraanien siirtokuntana (*ib. s. 2*). Brunin tavoin Poggio on tasavaltaisen hallintojärjestelmän kannalla, vaikka hän näkeekin sen alttiimmaksi kilpailevien ryhmittymien konflikteille kuin yksinvallan — molemmille ennen muuta Firenzen historia antoi aineistoa tasavaltaan kuuluvasta eripuraisuudesta. Poggio huomaa edelleen tasavallalle ominaisena vaarana sen, että enemmistön kanta kykenee syrjäyttämään paremman kannan (Wilcox 1969, 140).

Biondo ja uutta historiankirjoitusta

Brunin johtama humanismi oli voittopuolisesti kiinnostunut kirjallisesta kulttuurista ja Ciceron kaltainen kaunopuheinen kansalainen ja kirjoittaja oli malli, jota jäljiteltiin.²⁹ Samaistuminen Ciceron edustamaan puhujamalliin oli samalla rajoittamassa antiikin kulttuurin muiden puolten näkymistä. Jo Poggio oli suunnannut antiikin tutkimuksen laajempien lähteiden pariin kuin pelkästään kirjallisten. Uusia näkökulmia aukovan, monipuolista aineistoa käyttävän, lähdekritiikkiä harjoittavan Rooma-tutkimuksen perustajaksi nousi hänen hieman nuorem-

²³ *ib.* 249—253. Guarinon kuningasmielisyys oli maltillista; kirjeissään tämä Ferraran tulevan hallitsijan kasvattaja antaa hallitsijaihanteelleen Rooman tasavaltaisen virkamiehen piirteet (Laelius; Scipio; *ib.* 254—5).

²⁴ Kajanto 1986, 41—2; 1987, 16—22. — Yleisemmin polemiikista, jota käytiin oman ajan ja antiikin keskinäisestä paremmuudesta, ks. Black 1982. Benedetto Accolti, Firenzen kansleri Poggion jälkeen (1458—1464) kirjoitti teemasta yksityiskohtaisen tutkielman ja päätyy aikalaisensa yhdenvertaisuuteen. Hän nostaa keskiajan antiikkiin nähden: yhtä suuri kuin antiikin rakkaus kieleen oli keskiajan rakkaus aitoon tietoon, filosofiaan (Seigel 1968, 233—6). Humanistien itsetyytyväisyydestä, ks. myös Skinner 1979, 111—2.

²⁵ Poggion *De nobilitate* on maineikas teos lajissaan, ks. edempänä kohtaa *Moraaliopetusta* vastaavasta kirjallisuudesta.

²⁶ I. Kajanto luonnehtii Poggion *De avaritia*a kapitalismin puolustuspuheeksi; Seigel 1966, 5—6.

²⁷ Kajanto (1987, 31) antaa esimerkkejä kirjeistä ja puheista.

²⁸ Teos kirjoitettu v. 1431—1448 välillä. — Weissin mukaan teema oli keskiaikainen, mutta Poggion lähestymistapa, uusin arkeologisin ottein, oli humanistinen (1969, 64).

²⁹ Antiikin kirjoittajien jäljittely oli yksi humanistien hellimistä opeista, myös itse jäljittelyä koskeva oppi oli johdettu antiikista (Kajanto 1987, 20). Antiikista saaduista mallikirjoittajista ja jäljittelyn noususta muilla elämänoaloilla, ks. myös Buck 1976, 157, 229.

pi aikalaisensa, vapaan intellektuellin elämää viettävä Flavio Biondo.³⁰ Hänen teoksensa olivat lähteinä jo Poggiolle, ja ne säilyttivät antiikin Rooman elämän ja monumenttien kuvauksena standardilähteen aseman runsaan sadan vuoden ajan.³¹ Toisaalta ne olivat innoittamassa välittömästi uutta tutkimusta.

Käsiteltävän teeman kannalta on kiintoisin *Roma triumphans* (1452—59), mittava teos, jonka kymmenessä kirjassa käsitellään antiikin Rooman uskontoa (1—2), hallintoa (3—5), sotilaallista organisaatiota (6—7), tapoja, elinkeinoja (8—9) ja triumfeja (10). Fiocchi (ks. edempänä) oli kirjoittanut jo aiemmin, kenties julkaissutkin, selvityksensä Rooman virkamiehistä, mutta käytettävissä olevien tietojen valossa Biondon näkökulman laajuus oli aivan uutta.

Biondo ilmaisee retoriikan sävyttämien esipuheitten kautta perusmyötämielisyytensä Rooman imperiumia kohtaan:

... niin kuin Cicero sanoo, Rooma oli perustettu niin, että kansat liittyivät yhteen. Kaikkia kansoja se hallitsi hyveellisyytensä takia, ja sen arvovalta oli niin ainutlaatuista, että kuninkaat, vieraat kansat ja etäisimmätkin heimot rakastivat sitä yhtä paljon kuin pelkäsivät ...³²

Rooman hyveelliset virkamiehet, heidän neuvokkuutensa, tarmokkuutensa ja kaunopuheisuutensa, saivat aikaan siinä määrin kansojen hyväksi koituneen hallinnon, että se näytti olevan enemmän jumalista kuin ihmisistä lähtöisin (*ib.*, 1, 54). Biondolle Rooman suuruus näyttää jatkuvan myös yksinvallan aikaan.

Yksityiskohtaisessa eri hallinnon alojen kuvauksessa Biondo käyttää hyväkseen kirjallisten lähteiden kriittistä vertailua, mutta poliittisen ja oikeudellisen ajattelun kysymyksissä Cicero on Biondon auktoriteetin omaisena lähteenä. Ciceron valtiollisen hahmotelman perusajatus on siirtynyt suoraan Biondon teokseen: niin kuin lait hallitsevat virkamiehiä, niin virkamiehet hallitsevat kansaa.³³ Vaikka Biondo katselee useita Rooman instituutioita

(esim. kansantribuunit) ja prosesseja (vaalit, vaalikampanja) Ciceron niille antaman tulkinnan läpi, hän lukee myös muuta. Liviukseen nojaten hän väittää mm., että Rooman patriisit kantoivat huolta varjellakseen köyhiä velkavankeudelta (*Roma triumph.* 115) — moderni johtopäätös Liviuksen antaman evidenssin pohjalta olisi pikemminkin, että patriisit joutuivat taipumaan pakon edessä, mikä johtopäätös ei ollut vieras vähän myöhemmin Patrizille (ks. alla) eikä Francesco Guicciardinille 1520-luvulla.

Biondon esitys roomalaista kansanvaltaa kuvastavista instituutioista on maltillinen, ilmeisesti vailla voimakasta omakohtaista linjaa kansanvallan suotavuutta koskevilla kysymyksissä, vaikkei hänen tasavaltalaisuuttaan sinänsä voitaneakaan epäillä. Ciceron tavoin hän ohittaa vähällä itse kansankoukukset, mutta nostaa lait poliittisen järjestelmän kulmakiviksi.³⁴ Lain luonteen selvittely johtaa Biondon pohtimaan senaatin, ei kansankokousten, koostumusta; hän toteaa kuitenkin kansan ylimmän aseman antaessaan normin, Ciceroon liittyen, ylimpien virkamiesten vallan rajoista.³⁵ Rooman kansankokousten tehtävistä hän nostaa kuitenkin suoraan esiin vain vaalien suorittamisen ja riita-asioiden ratkaisun, vaikka ilmaiseekin tuntevansa hyvin Rooman kansankokousten järjestelmän ja kehityksen (*Roma triumph.* 73—74). Biondo jakaa Ciceron tulkinnan kansantribuunien tehtävästä rauhoittaa kansan kiihkoa ja johtaa joukkoja maltilliseen käyttäytymiseen (*ib.* 57—58; *De leg.* 3, 23). *Comitia centuriata*ssa äänestysjärjestelmä tuki samaa linjaa, sillä alempien varallisuusluokkien kenturiat seurasivat äänestyksessä miltei aina etevämpiä miesten, senaattoreiden ja ritareiden kenturioiden, esiintuomaa kantaa (*ib.* 73.). Hänen johtopäätöksensä kahdesta keskeisestä kokoustyyppistä on, että *comitia tributa* ymmärrettiin aina lähempänä kansaa olevaksi (*magis popularia*) ja *comitia centuriata* tärkeämmäksi (*graviora*; *ib.*).

Viimeistään siis Biondon välityksellä Firenzen sivistyneistöllä oli käsissään roomalaisten optimaattien näkökulmasta kirjoitettu, monipuoliseen aineistoon nojaava esitys Rooman poliittisesta järjestel-

kannattajista.

³⁰ Cochrane 1981, 38—9; Hay 1959.

³¹ Wilcox 1969, 156, 165; Cochrane 1981, 39. Pfeifferin mukaan (1976, 50) teoksen *Roma triumphans* luokitus säilyi perustavana vuosisatojen ajan.

³² *ut Cicero inquit ex nationum conventu instituta, quae propter virtutem omnibus nationibus imperavit, peculiaris cuius fuit dignitas, ut reges, ut nationes exterae, ut gentes ultimae non minus eam amaverint quam timuerint, Prooemium s. 1.*

³³ *ut enim magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus; Roma triumph.* 55; *De leg.* 3, 2. — Vrt. A. Brownin (1986, 387) analyysiä, jonka mukaan kanta tähän kysymykseen erotteli voimakkaasti renessanssin platonistit Aristoteleen ja Ciceron

mästä ja sen kansanvaltaisista instituutioista. Teoksen perusasetelma, pyrkimys selittää pakanallisen Rooman kehitys mahtavaksi valtioksi, tulee samalla propagoineeksi Rooman tasavaltaisia käytäntöjä.

Rooman poliittisten instituutioiden kuvauksia

Biondolla Rooman kansan lainsäädäntövallan eritely oli syrjäytynyt. Fiocchilla sen sijaan kansan äänioikeus ja oikeus hyväksyä tai hylätä lait on kirjasan *De magistratibus Romanorum* johdantoainesta: kansankokouksen johtaminen merkitsee sen kysymistä, mitä kansa äänioikeuttaan käyttäen joko päättää tai epää.³⁶ Kirjoittaja erottaa myös päätösvaltaa käyttävät (*comitia*) sekä sellaiset kokoukset (*contio*), joissa esitettiin vain puheita kansalle. Kaiken kaikkiaan Fiocchi ilmentää tuntevansa varsin yksityiskohtaisesti Rooman kansankokouslaitoksen.³⁷ Kansan kokouksissaan käyttämän vallan hän tuo suoraan esiin monissa yhteyksissä, mm. selostaessaan konsulin vaalia (*ib.* 891).

Plebeijien näkökulman esiintuova kertomistapa on leimallista hänen kerronnalleen. Decemvirien³⁸ aikaa kuvatessaan Fiocchi etenee kiihottomasti, plebeijikeskeisesti (*De magistr.*, 903—909). Sama on luonteenomaista myös sen tapahtumasarjan kuvaukselle, joka johti kansantribuunilaitoksen syntyyn. Kansantribuuneja ei nähdä roomalaista yhteisöä nakertaneena pahana, vaikka "tribuunien valta kasvoi niin suureksi, että mitä tahansa senaatti päätti, kuitenkin asia lopulta vahvistettiin vain, jos tribuunit sen hyväksyivät."³⁹ Kansantribuunien voimakkaimpina vallankäytön keinoina hän nostaa vangitsemismääräyksen (*prehensio*), mahdollisuuden estää välintulolla päätöksen synty (*intercessio*) sekä osallisuuden lainsäädäntöprosessissa (*plebiscita*, *ib.* 897). Fiocchi huomaa myös kansantribuunien vallan haavoittuvuuden: yhden eriävä mielipide riitti saamaan toiset (yhdeksän) toiminta-

kyvyttömiksi (*ib.*).

Fiocchi ei paljasta kirjasissaan Rooma-kiinnostuksensa syitä, ja tähänastinen tutkimus tietää hänen taustastaan vain, että hän toimi paavin kuuriassa Roomassa. Biondoo verrattuna on huomionarvoista hänen uusi kertomistapansa, jossa kertoja on kiinnostunut poliittisista voimista instituutioiden formaalisten piirteiden lisäksi ja jossa tuodaan esiin kansankokousten käyttämän vallan eri puolet.

Rakenteellisesti saman tyyppisen katsauksen, ilmeisesti hieman Fiocchin jälkeen, antaa Pomponio Leto, joka oli vuosisadan puolivälin paikkeilta lähtien renessanssin kuuluisin antiikin Rooman tutkija. Leton intellektuaalinen sitoutuminen näyttää olleen korostuneesti antiikin Rooman maailmaan.

Leton kirjasan *De Romanis magistratibus, etc.* neljäs luku *de potestate senatus et plebis* (senaatin ja plebeijien vallasta) ilmentää etääntymistä Cicerolla esiintyvän terminologian tarkasta käytöstä;⁴⁰ esillä olevat toiset kirjoittajat näyttävät olevan paremmin tietoisia klassisesta terminologiasta.⁴¹ Kansan (*populus; plebs*) valtaoikeuksista Leto antaa virkamiesten nimityksen, lakien hyväksymisen ja sodasta päättämisen siten, että kaikissa asioissa edelsi senaatin harjoittama tutkinta ja päätös.⁴² Leto ei kuitenkaan varsinaisesti esittele kansankokouksia.

Letolla on selkeä käsitys mitä *tribunicia potestas* merkitsi Roomalle: "Tämä oli valtion vitsaus, tästä alkoi yhteisöllinen vääryys. Virka sai alkunsa kapinoinnin takia ja kansantribuuni oli aina kapinallinen virkamies."⁴³ Kansantribuunit eivät alistuneet konsulin valtaan muiden virkamiesten tavoin ja lisäksi heitä suojaasi erityinen koskemattomuus (*sacrosanctitas*, *De Rom.* 809). Myös tähän tulkintaan saa ainekset Cicerolta (ks. *De leg.* 3, 19), mutta siitä jää uupumaan tribuunin virkaan kaikesta huolimatta

³⁶ *cum populo agere, est rogare quid populus suffragiis suis aut iubet, aut vetet, De magistr.*, 872; verbit *iubere* ja *vetare* viittaavat lähinnä kansankokousten toimiin lainsäätäjänä, *creare* niiden suorittamiin valintoihin. Hän viittaa monin paikoin nimenomaisesti kansankokousten rooliin lainsäätäjänä.

³⁷ Esim. Rucellain nimissä kulkevassa kirjoituksessa (ks. s. 27) ei ilmeisesti tunneta *comitian* ja *contion* eroa. Äänestävistä kansankokouksista Fiocchin käsitys on monimuotoisempi kuin Biondon; *De magistr.*, 872, 891.

³⁸ Tapahtumarikas periodi (v. 451—449 eKr.), joka sisälsi sekä demokraattisen lainsäädäntöprosessin vaiheen että tyrannimaisen hallintaperiodin.

³⁹ *tribunorum vero tanta crevit auctoritas, ut quicquid senatus decrevisset, ita demum ratum haberetur, si tribuni approbassent, De magistr.* 896.

⁴⁰ Senaatin valtaa Cicero kuvaa termillä *auctoritas* ja sen rinnalla tulisi luontevimmin (s.o. osana hänen lakiteoriaansa) olla *populi potestas* (*De leg.* 3, 28). Otsikon ilmaus *potestas plebis* on mahdollinen Ciceron kielessä, jos ajatellaan kansantribuunin johdolla toiminutta plebeijien kokousta (vt. *De leg.* 3, 9, 10). Tyypillisempää Cicerolle on kuitenkin käyttää termejä *libertas* (vapaus) tai *vis* (mielivalta) kuvaamaan kansan edustamaa valtaa. Edelleen kappaleessa on epäklassisuutta *suffragium*-termin käytössä; Letolla se merkitsee myös tapaa, jolla senaatti teki päätöksen; Ciceron latinassa se viittaa vain kansankokouksiinsa toimeenpantuun äänestykseen.

⁴¹ Vrt. esim. Rucellai, *...tribunitia potestas et provocatio, plebi Romanae duas arcus libertatis, De mag.*, 51.

⁴² *Senatus de omni re cognoscebat & suffragium ferebat & quod visum pluribus fiebat. Populus magistratum creabat, leges sanciebat. De bello decernebat. De rom.* 803.

⁴³ *Haec fuit reipublicae pestis, hinc civile nefas ortum habuit. Quemadmodum propter seditionem esse coepit. Seditiosus magistratus semper fuit, De Rom.*, 809.

kuuluva hyvä puoli (*De leg.* 3, 23), joka oli Biondon lähtökohtana.

Kolmas käsillä oleva saman lajin kirjanen, B. Rucellain nimissä kulkeva *De magistratibus Romanorum*, on edellisiin verrattuna vähiten arvoväritteinen ja antaa viileästi keskeiset juridiset ja instituutioiden syntyä koskevat tiedot. Esimerkiksi kansantribuunilaitoksen synty ja tribuunien tehtävät annetaan täsmällisen sitaatin avulla siitä Liviuksen historian kohdasta, jossa hän kertoo patriisien ja plebeijien välisten erimielisyyksien asettuneen ja yksimielisyyden alkaneen siitä, että plebeijit saivat turvakeen omat virkamiehensä.⁴⁴ Kantaottamus on osin yllättävää, jos kirjoittajaksi ajatellaan Rucellaita, Medicien läheistä liittolaista ja aristokraattisen opposition johtajaa suuren neuvoston ajan Firenzessä; tosin hän vetäytyi aktiivisesta poliittisesta elämästä tutkimustensa pariin, *ad honestum otium*.⁴⁵ Soderinin tultua Firenzessä johtoon. Toisaalta hän ohittaa kansankokousten roolin varsin vähällä.⁴⁶ Teoksensa *De urbe Roma* esipuheessa hän ilmoittaa päättäneensä ryhtyä tutkimaan roomalaista tasavaltaista hallintojärjestelmää voidakseen, jos ei omalle ajalleen, niin ainakin myöhemmin tuleville ja vieraille kansoille antaa suosituksensa terveestä menettelystä.⁴⁷

Vaikka kaikki esillä olevat Rooman tasavallaisen virkamieskunnan esittelyt eivät esitä yksioikoisia vaatimuksia niistä seurattavina malleina, ne heijastanevat kuitenkin malliajattelun käyttöä Firenzen poliitikassa. Vaikka niistä puuttuu nimenomainen argumentaatio eri valtiomuotojen paremmuudesta ja kirjoittajia on saattanut ohjata enemmänkin teoreettinen kuin poliittinen intressi, virkamiesten esitelyinä ne kuitenkin voidaan ymmärtää eräänlaisina puheenvuoroina tasavallan puolesta; se laajuus, jonka kirjoittajat suuntaavat kansan harjoittamaan

⁴⁴ *De mag.* 37; *Liv.* 2, 33, 1. Erot: *condicio/ conditio; plebis; nevel neu.*

⁴⁵ *De urbe Roma, praef.*, julkaisussa Gilbert 1949, 122, n. 2. — Rucellain poliittisesta roolista, Gilbert 1949, McCuaig 1982, 77—78, 91. — Edition toimittaja H. E. I. Walchius mainitsee esipuheessaan (s. 4—5) päättelleensä tyylilyy. seikkojen nojalla kirjoittajan, vaikka Rucellain nimi ei esiinny tekstissä. Weiss (1969, 81) pitää Rucellaita sen kirjoittajana, Gilbert pitää sitä mahdollisena (ib. 114), McCuaig ei kiinnitä huomiota ongelmaan (erit. s. 78).

⁴⁶ *De mag.*, erit. s. 39—40, viittauksia tribuunien johdolla harjoitettuun kansan lainsäädäntövaltaan. Tietty kannanotto kuultaa siitä, että *comitia centuriata*n rinnalla on *multitudon* käyttämä äänioikeus (*per curias*), ei siis poliittisesti neutraaleja termejä *populus*, *plebs* tai *comitia tributa*, *concilium plebis*. Pitkin kirjasta paljastuu osia kansan harjoittamasta tuomiovallasta ja suorittamista virkamiesten vaaleista.

⁴⁷ *De urbe Roma, praef.*, ks. viite 45.

valtaan, saattaa edelleen ilmaista, osittain intuitiivista, mieltymystä joko suppea- tai laajapohjaiseen tasavaltaan. Sillä Firenzessä katsottiin virkamiehiin ja heidän valintatapaansa tasavallaisen vapauden tuojina. Rooma antoi yhden kehittyneen esimerkin, mutta konkreettista sovellutusarvoa oli enemmän lähemmällä, Venetsian antamalla, mallilla.⁴⁸

Moraaliopetusta

Firenzessä oli siis helposti saatavilla monipuolista informaatiota Rooman tasavallaisesta järjestelmästä ja sen kansanvaltaisista aspekteista 1400-luvun jälkipuoliskolle tullessa. Suorimpia poliittisia implikaatioita sisältävä roomalaisten jäljittelyhalu on kuitenkin voittopuolisesti moraalifilosofian ja kasvatuksen alueella.⁴⁹

Brunin ja Poggion edustamaa tasavaltaista, osallistuvaa humanismia koeteltiin käytännössä Cosimo de' Medicin johtamassa aristokratiassa (1434—1464). Luonteenomaista humanismin tälle vaiheelle olivat antiikin filosofiaan nojaavat moraaliset tutkielmat, jotka olivat suhteellisen kiinnostumattomia ulkoisista poliittisista muodoista. Matteo Palmierin 1430-luvulla kirjoittama *Della vita civile* mainitaan lajin varhaisena, ansiokkaana edustajana.⁵⁰ Palmieri herätti Cicerolta periytyvän opin moraalisisista velvollisuuksista uuteen eloon. Hän antaa Ciceron moraalioipista lähtevän kasvatushjelman yksityisille kansalaisille ja virkamiehille tähtäimenään hyvä, kansalaisten välisistä ristiriidoista vapaa yhteisöllinen elämä.

Cosimon hallinnon kypsyessä kohti yksinvaltaa ja platonismien saavuttaessa kannatusta älymystössä moraalisten traktaattien luonne muuttui osittain.⁵¹ Bartolomeo Platinan *De optimo cive* on esimerkki platonismia ja yksinvaltaa kohti taipuvasta moraalisen järjestelmän hahmotuksesta.⁵² Teoksen asetel-

⁴⁸ Firenzen päivänpoliittista keskustelua heijastavat 1460-luvun alusta ne keskustelupöytäkirjat, jotka Pampaloni on koonnut julkaisuun *Archivio Storico Italiano* 1961, 241—81, ja 1962, 522—581. Suora viittaus Roomaan ja sen kirjoittajiin on poikkeus, mutta viittauksia on usein Venetsiaan.

⁴⁹ Kun Kristeller analysoi runsasta *quattrocenton* moraalisia kysymyksiä koskevaa kirjallisuutta, hän hylkää yksittäisiin teoksiin suuntautuvan tarkastelun niiden epäitsenäisyyden, eklektisyyden ja triviaalisuuden vuoksi (1965, 41).

⁵⁰ Antiikin lähteisiin, ennen kaikkea Ciceroon, nojaavat moraaliset tutkielmat keskittyivät tiettyihin vakiokysymyksiin, kuten onnellisuus, yksittäiset hyveet (vrt. Poggion tuotanto), hyveen ja hyödyn suhde, jne. (Kristeller 1965, 41—52).

⁵¹ A. Brownin mukaan Platon sopi paremmin kuin Cicero tai Aristoteles oikeuttamaan Medicien valtaa (1986, 383—98); vrt. Skinner 1979, 116—7.

mana on pohtia 'ensimmäisen kansalaisen' velvollisuuksia ja hyveitä kansalle myönteisen hallintatavan (*popularis respublica*) ylläpitämisessä; s.o. teos on luonteeltaan ruhtinaan opaskirja, joka on sovellettu Cosimon johtamaan poliittiseen kulttuuriin, johon ei sopinut luonnehtia järjestelmää avoimesti yksinvaltaiseksi.

Järjestelmän perusarvoja ovat tasa-arvo ja vapaus (*De opt.*, 192). Rooman tasavallasta saadaan vapautta uhkaava perustekijä: rikkaat yksittäiset, kansaa lahjovat ja sen etuja toteuttavat henkilöt, jotka tavoittelevat tyrannivaltaa todellisen kunnian asemasta (*ib.*, 190—1, 206). Mainitut — L. Saturninus, Sp. Maelius, Gracchukset, M. Drusus — olivat kaikki roomalaisen tradition mukaan kiistelyjä alemman kansan puolesta puhujia, mutta tyrannivallan tavoittelijan leimaa ei Roomassa lyöty ongelmattomasti heistä yhteenkään. Aiempien, tasavaltalaisten humanistien synkähkö käsitys Caesarista — tosin Bruni ei täysin kiistänyt hänen hyveitään (*Laudatio*, 247) — tulee valoisammaksi: Caesarista huomataan nyt ihmisläheisyys, kohtuullisuus ja lempeys.⁵² Caesar ymmärsi *popularis*-politiikkaa, mutta käytti sitä liiaksi omiin päämääriinsä, ei valtion hyödyksi (*De opt.* 202). Yksinvalta kuitenkin alkoi vasta Augustuksen myötä: sisällissotiin väsynyt kansa halusi yhden hallintaa (*ib.* 205). Platina kiittää vielä Augustuksen oikeamielisyyttä ja kohtuullisuutta, mutta pitkin teosta ensimmäisen kansalaisen hyveiden malleja ovat kuitenkin ennen muuta Rooman tasavallan ajan johtavat miehet. Tätä kautta saatava voimakkain yksittäinen myönnytys tasavaltalaisille arvoille on siinä ylistyksessä, jonka Brutus, Rooman tyrannimaisen kuninkaan karkottaja ja tasavallan perustaja, saa tinkimättömydestään; halu suojella isänmaata oli hänen ainoa johtoaatteensa, isänrakkaudenkin ylittävä (*ib.* 191).⁵⁴

Rooman tasavallan johtohahmojen ohella Platina löytää hyveellisiä johtajia muualta historiasta, juutalaisten, kreikkalaisten ja roomalaisten tarustoista, mutta roomalaiset ovat etualalla. Roomalaisten muodollinen asema virkamiehinä sulkeistetaan, mutta virkamiehet ovat valtiolle kuitenkin yhtä

tärkeitä kuin jäsenet ruumiille (*ib.* 220).⁵⁵ Virkamiesten valinnan tapaan hän ei puutu, eikä myöskään lakien säätämisen järjestelmään, vaikka tuntuinkin oletettavan, että toiminta hänen valtiossaan nojaa, moraalisten periaatteiden lisäksi, myös muodollisiin lakeihin. Valtiomuotojen keskinäistä paremmuutta koskeva pohdinta ei ole joko täysin aktualisoitunut Platinalla tai hän piti parempana välttää suorapuheisuutta kirjoittaessaan Cosimo de' Medicin Firenzessä.⁵⁶ Koko Cosimon vallassaolon ajan Firenzessä oli kylläkin tunnustettu oppositio, mutta vasta hänen kuoltuaan mahdollistui esimerkiksi vapaammin ja suuremmin poliittisista ja perustuslakia koskevista kysymyksistä käyty keskustelu valtion komiteoissa (Rubinstein 1968, 456—57).

Seuraavaksi tarkasteltavat Aurelius Brandolinus ja Francesco Patrizi ovat esimerkkejä valtiomuotokysymyksen ajankohtaistumisesta sekä siitä, että vuosisadan alun firenzeläiseen humanismiin kuulunut tasavaltalaisuus ei ole enää itsestäänselvyys. Augustinolaisveljestöön kuulunut Brandolinus on skolastisen tradition mukaisesti yksinvallan kannalla; Patrizi puolustaa 1460-luvulla tasavaltaa ja antaa myöhemmin neuvoja ruhtinaalle. Molempien tavassa argumentoida Rooman tasavaltalaisilla instituutioilla on tärkeä tehtävä, mutta esimerkiksi Alamanno Rinuccinin pamfletissa *Dialogus de libertate*, ei ollut näin.⁵⁷ Rinuccini vastustaa 1470-luvulla Lorenzo de' Medicin (1469—92) tyrannimaista lakien yläpuolelle nousemista; Rinuccinin näkökulma on moraalifilosofinen, ja Roomasta nousevat Ciceron kansalaisihanteen lisäksi lähinnä vain Brutus ja Cassius, Caesarin surmaajat, vapauden tuojat. Brandolinus on edelleen hyvä esimerkki siitä, että skolastiikan traditio eli humanismin ohella ja että myös yksittäiset skolastikot saattoivat omaksua humanistien päämääriä.

Brandolinus ja Rooman tasavalta yksinvallan perusteluna

De comparatione rei publicae et regni -teoksen alussa Brandolinus antaa lyhyen katsauksen niihin

⁵² Platinasta, ks. Rubinstein 1983, 212—3; Phillips 1987, 252—55; Brown 1986, 393.

⁵³ *De opt.* 202, 209, 222. Sullaa on nyt julma diktaattori, s. 221.

⁵⁴ Myöhemmin ainakin Brandolinus ja Machiavelli toivat julki ihailunsa sen johdosta, että Brutus käski mestata omat poikansa valtion edun nimessä.

⁵⁵ Platina antaa virkamiehille moraalisia neuvoja; roomalaisista virkamiehistä hän näkee seurattavina malleina kvestorit, ediiitit ja kensorit, s.o. lähinnä järjestystä ja moraalialla ylläpitävät virkamiehet (*De opt.* 220—227).

⁵⁶ Teos on kirjoitettu ilmeisesti n. 1457—61, jolloin Platina oleskeli Firenzessä.

⁵⁷ Teoksessa *Atti e memoria dell' Accademia Toscana di scienze e lettere. La Colombaria*, XXII 1957, 267—303, ed. F. Adorno. Kommentteja, ks. Rubinstein, *Florentina Libertas, Rinascimento*, 2a Serie 26, 1968, 18—19, ja Phillips 1987, 255—8. — Vrt. myös Pietro Criniton *De honesta disciplina* (Roma 1955), joka edustaa *Orti Oricellari* -keskustelujen ensimmäistä vaihetta ja joka on monipuolisesti kiinnostunut Roomasta, mutta yhteiskunnalliset kysymykset syrjäytyvät muiden hyväksi.

syihin, jotka tekivät Roomasta miltei koko maanpiirin hallitsijan:

Ainakin minun mielestäni on ulkoisissa suhteissa ja sisäisissä asioissa kahdenlaisia keinoja, joiden avulla mahtava valta helpoimmin vakiinutetaan ja pidetään kauimmin yllä: ulkoisissa suhteissa sotataito ja kunnianhimo sekä sisäisessä elämässä oikeudenmukaisuus ja pidättyvyys. Sillä järkevyyden on ikään kuin kaikkien hyveiden ohjenuora ja siinä määrin välttämätön kaikilla elämän aluilla, ettei sitä voi puuttua mistään.⁵⁸

Myöskään muissa hyveissä ja mielen suuruudessa Rooma ei milloinkaan hävinnyt muille kansoille, niin kauan kuin se pidättyi provinseja riistävästä tyrannivallasta. Milloin turmeltuminen alkoi, Brandolinus ei täsmennä, mutta se oli yhteydessä rikkauksien kertymiseen. Hän tunnustaa kuninkaiden, Romuluksen ja Numan, laskeman pohjan arvon, suurten sotapäälliköiden kuten Mariuksen, Caesarin ja Augustuksen ansiot sekä Rooman vapauttajan ja kuninkaiden karkottajan, Brutuksen, oikeamielisyyden.

Tämän verraten irrallisen johdannon jälkeen teoksessa ryhdytään keskustelemaan yksinvallan ja tasavallan keskinäisestä paremmuudesta, luultavasti ajankohdalle luonteenomaista argumentaatiota yksityiskohtaisesti punnitien. Muutamissa ratkaisuissa kohdissa voitollinen puhuja, valtaansa puolustava kuningas, perustelee Rooman tasavallan avulla ja vetoaa Platoniin. Häviäjä, Firenzen tasavallasta oleva oppinut ja monien silmien näkökyvyn puolesta esiintyvä, taas nojaa Ciceroon.

Kysymyksen 'kuka sääti Rooman lait' vastaus on helppo: 'yksi' (*De comp.*, 116). Sillä Numa Pompilius toimi yksin Rooman ensimmäisenä lainsäätäjänä. Senaatti vain näennäisesti antoi myöhemmin ns. 12 taulun lain, sillä todellinen lainsäätäjä oli yksi, Solon. Kaikki Rooman myöhemmät lait, niiden synty ja täydentävät säädökset kulkevat aina yhden henkilön nimissä. Jos senaatti olisi ne laatinut, olisiko kunnia annettu yhdelle? (*ib.* 116—7). Yksinvallan puolustaja antaa näin karkeasti vääristyneen tulkinnan lakien synnystä Roomassa: kansankoukukset on täysin syrjäytetty sekä senaatin ja konsulien asema perusteettomasti korotettu. Tasavallan puolesta puhuva sen sijaan viittaa myös kansaan (*populus*) lakien vahvistajana.

Yksinvaltaa puoltava keskustelija ei kuitenkaan kiellä, että Roomalla oli tasavaltainen luonne useiden vuosisatojen ajan, mutta tasavalta näyttäytyi luonnottomana välivaiheena. Yksimielisyys ja rauha järkkyy väistämättä useiden kilpaillessa johdosista. Vuosittain vaihtuvat konsulit, plebeijikonsulien valinta sekä muut intressien sovittelusta seuranneet ilmiöt toivat levottomuutta — kansantribuuneja yksinvallan puoltaja ei edes mainitse. Kehitys johti suurten sisällissotien kautta lopulta takaisin yksinvaltaan (*ib.*, 158). Rooma oli hyvä esimerkki siitä, että monien valta ei voi säilyä vapaana levottomuuksilta ja sisällissodilta. Yksinvallan puoltaja ei kuitenkaan kiistä, että tasavalta voi olla kestävämpi kuin kuningaskunta; tasavaltaan luontaisesti kuuluva muutospyrkimys ja eripuraisuus silti johtaa siihen, että kuningaskunta on parempi (*ib.*, 168—89).

Vahvin argumentti, jonka Brandolinus johtaa Rooman tasavallasta, kaikkein vahvimasta ja kestävimmistä tasavallasta, puoltamaan kuningasvaltaisia näkemyksiään, on se, että vaikeissa tilanteissa roomalaiset valitsivat diktaattorin, ehdotonta yksinvaltaa käyttävän viranomaisen (*De comp.*, 174, 179). Tämä tekijä, kuningasvaltaisen alun ja konsulien puolikuninkaallisen aseman lisäksi, sai aikaan sen, että Rooman tasavalta saattoi kestää niin pitkään.

Patrizi ja Rooma tasavallan perusteluna

Patrizin mittavan tasavaltoja koskevan tutkimuksen myötä Firenzen yhteiskunnallinen ajattelu nousee uudelle tasolle. Kirjoittaja esittää teoreettisten ja empiiristen havaintojensa pohjalta kokonaisvaltaisen yhteiskuntateorian. Yhteisön (*civitas*) elämän selkärangana hän antaa tasavaltaisen hallitsemistavan (*status rerumpublicarum*) teoksessaan *De institutione reipublicae*.

Voidaan kysyä, onko Brunin edustamassa osallistuvassa, humanistisessa tasavaltalaisessa teoriassa kansanjoukoilla (*multitudo*) mitään nimenomaista paikkaa armeijan lisäksi. Joukot ovat sen sijaan Patrizin lähtökohta yhteisön sisäisten asioiden hoitoa koskevassa teoriassa, koska "harvat eivät kykene elämään hyvin, eivätkä turvallisesti ja sopivasti."⁵⁹ Patrizin mukaan tasavaltoja on kolme päämuotoa, kansaan nojaava, parhaimmiston johtama sekä sellainen, jossa asiat ovat harvojen käsissä.⁶⁰

⁵⁸ *Sunt autem artes, quibus maxima imperia et facillime comparantur et diutissime retinentur, meo quidem iudicio duae foris, domi totidem. Foris disciplina militaris et gloriae cupiditas, domi iustitia et continentia. Nam prudentia quidem tanquam omnium virtutum regula ita est in omni vitae parte necessaria, ut abesse nusquam possit, De comp.* 86—7.

⁵⁹ *quia pauci nec bene nec tute commode vivere possent (De inst., 22).*

⁶⁰ *una namque popularis est, altera in qua optimates agunt, tertia quae in paucos diffunditur (De inst., 22).* Patrizi sulkee pois

Kansanjoukkoihin nojaavaa (*popularis*) tasavaltaa luonnehtii oikeudellinen tasa-arvo, virkamiesten nimitys arvalla, kaikissa asioissa yhteinen neuvonpito. Sen päämäärä on vapaus, joukkojen oman tahdon mukaisen elämän toteutuminen (*De inst.*, 23). Se on vailla hyvettä, koska siltä puuttuu tietoa, hyvää sukutaustaa ja kokemusta (*ib.*, 24). Patrizi kuvaa tämän tasavallan lajin hallintatapaa Liviukselta saadun ajatuksen avulla: sillä kaikki plebeijit joko palvelevat alistuen tai hallitsevat julmasti.⁶¹ Jos on valittava joko parhaimmiston tai kansan valta, Patrizin valinta on edellinen, mutta parhaana hän pitää sekoittunutta järjestelmää, jossa eri syntyperän omaavat ihmiset ovat yhdessä (*ib.*, 25). Roomassa senaatti ja kansa olivat yksi yhteisö (*corpus*), mikä oli myös plebeijien näkökulman mukaista.

Lainsäätäjää pohtiessaan Patrizin lähtökohta on Brandolinuksen kaltainen: järkevien ja asiantuntevien miesten tulee laatia lait. Mitä Brandolinus jättää sanomatta Roomasta, Patrizi nostaa sieltä esimerkillisenä: lakiehdotus on tiedotettava, ja sen on mentävä kansan hyväksyttäväksi määrätyn harkinta-ajan jälkeen. Vasta näin saatiin Roomassa laille lainvoimaisuus. Kansan yksimielisyys lakien takana antoi niille voiman, jota alkuaiikoina esittiin jumalten avulla (Numa). Itse lait hyväksytyään kansa oli myös alttiimpi niitä noudattamaan. Parhaassa tasavallassa näin säädetyt lait hallitsevat ja ovat virkamiesten yläpuolella (*De inst.*, 28—29).

Vaikka Patrizi periaatteessa hyväksyy Rooman kansantribuunit, joiden hän näkee suojanneen plebeijien vapautta ylimystön ylimielisyydeltä, hän ei kuitenkaan laske kansantribuuneja omaan parhaaseen tasavaltansa. Roomaan nähden Patrizin virkamiesten luettelosta uupuu edelleen diktaattori, joka siis oli Brandolinuksen, samoin kuin myöhemmin Machiavellin, mielestä tärkeä. Rooman tasavaltainen virkakoneisto on silti hänen tärkein mallinsa.

Tärkeä periaatteellinen ero Patrizin parhaan ja Rooman tasavallan virkajärjestelyjen välillä on se, että Patrizi ei luota kansaan valinnan suorittajana. Senaatin tulee olla valinnan suorittava elin, koska ehdokkaiden kansaan suuntaaman kosiskelun haitalliset seuraamukset on helpompi pitää kurissa senaatissa, arvovaltaisten miesten kollegiossa kuin kansan kokouksissa (*De inst.*, 122). Patrizin varauksellista suhtautumista roomalaisten käymään vaalikampaanjan ei kuitenkaan voitane ymmärtää va-

paaseen, tasavallan mahdollistamaan kilpailuun kohdistuvana kritiikkinä (*ib.*, 122—23), vaan ainoastaan haluna löytää riittävä pätevyys kilpailun arvioimiseen.

Erityisen kannatettavaa Patrizin mukaan Rooman virkajärjestelyissä oli niiden määräaikaisuus, sillä vallan pitkäaikaisuus tavallisesti muuttaa ihmisten moraalien. Caesar oli hyvä esimerkki tyrannimaisuuden kehittymisestä pitkän valtakauden myötä (*ib.*, 126—7).

Rooma-analyysin muuntumista aiempaa moni-ilmeisemmäksi Patrizin käsissä kuvastaa edelleen hänen erittelynsä Rooman yhteiskuntaluokista. Rooman patriisit, ritarit ja plebeijit ovat pohjana kaikkia parhaita valtioita koskevalle yleistyksille, kenties Platonin ajattelun antaman tuen turvin. Patrizin mukaan jokaisessa valtiossa on kolme kerrostumaa niille luonteenomaisin avuin ja tehtävin. Kolmas kerrostuma ei pyydä kuin rauhaa ja vapautta — Roomassa plebeijit saivat liikaa poliittisia oikeuksia. Patrizi tuntee Rooman kansanvallan muodot ja sanoo kaihtelematta, että niistä on otettava etäisyyttä (*De inst.*, 259—60).

Vaikka Patrizi haluaa karsia kansalle lankeavaa valtaa siihen nähden, mitä hän näki Roomassa, ja antaa yleisen arvioinnin kansan kyvyttömyydestä hallita, hän kuitenkin kiittää paikka paikoin Rooman plebeijejä (esim. *De inst.*, 293, kohtuullisuus). Käytettävissä olevan aineiston valossa Patrizi on myös ensimmäinen, joka hyväksyy aitona ongelmana plebeijien ahdingon erilaisten vääryyksien puristuksessa ja joka lähtee pohtimaan erilaisia ratkaisumahdollisuuksia (*ib.*, 289—91). Patrizin asiatiedot ja teoreettinen valmius tekevät mahdolliseksi arvioida Roomaa itsenäisesti, yleisen myönteisyyden puolesta kritikoiden. Monessa suhteessa Rooman tasavaltalta on hänelle seuraamisen arvoinen malli.

Yhteenveto

Quattrocenton loppua kohti poliittinen keskustelu oli Firenzessä tulossa aiempaa konkreettisemmaksi ja tietoisemmaksi itsestään. Pitkin vuosisataa argumentaatio nojasi antiikin filosofiaan ja empiiristen valtioiden antamiin esimerkkeihin. Terminologia oli ilmeisen vakiintumatonta ja näyttää perustuneen väljään antiikin filosofian käyttöön.

Rooman osallistumisideologia sekä siihen liittyvä keskustelu johtajalle ja hyvälle kansalaiselle kuuluvista moraalisisista ominaisuuksista on vuosisadan poliittisen ajattelun valtavirtaa; keskustelu pohjaa Ciceron elitistissävyiseen ajatteluun.

Firenzen mentaliteettiin syvään juurtunut ajatus

kuningaskunnan ja tyrannian käsittelyn.

⁶¹ *plebs namque omnis aut humiliter servit, aut cum magna crudelitate imperat, De inst.*, 24. Vrt. *Liv.*, 24, 25, 8 ja Machiavelli, *Discorsi* 1, 58.

Firenzestä Rooman jälkeläisenä yhdessä humanistisen antiikkiin suuntautumisen kanssa näyttää luovan pohjaa sille, että kehittyvän poliittisen ajattelun piirissä kiinnostutaan Rooman poliittisesta järjestelmästä, erityisesti tasavallan ajan suuruudesta. Malleja etsivä poliittinen ajattelu löysi lisäksi Roomasta mahtavimman tasavallan mallin.

Kysymys Rooman tasavallasta Firenzen harjoittaman politiikan mallina on relevantti pitkin vuosisataa. Rooman sotilaallista mahtavuutta ihailaan Brunista Brandolinukseen; yksittäisistä johtajista saadaan johdonmukaisesti esimerkkejä hyveellisistä johtohenkilöistä. Yleisesti myönteistä kuvaa varjostavat kriittiset sävyt.

Vuosisadan puolivälin tienoilta lähtien, kenties Roomaa koskevan lisääntyvän tiedon ansiosta, sen tasavaltaisia instituutioita aletaan käyttää määrätietoosemmin osana poliittista argumentaatiota, jonka tähtäimenä on lähinnä Firenzen sisäisten asioiden tila, joskin on kuultavissa myös yleisempiä teoreettisia puheenvuoroja. Rooman kansanvaltaan viittaavat instituutiot ovat kirjoittajille kautta linjan ongelma: kukaan ei ilmoita kannattavansa niitä sellaisenaan, monet tuovat esiin tyytymättömyyttä niin laajaa kansan valtaa kohtaan tai ohittavat ne tavalla tai toisella. Rooman tasavaltainen instituutioiden esittely tapa ja käyttö argumentaatiossa näyttää heijastavan kantoja tasavallan laajapohjaisuuteen keskustelun sellaisessa vaiheessa, jossa ongelma ei ollut vielä täysin aktualisoitunut, vaikka esimerkiksi jo Brunin ja selvemmin Patrizin ajattelussa on aineksia siitä oivalluksesta, että vakaa järjestelmä tarvitsee joukkojen mukanaoloa.

Kaiken kaikkiaan Firenzen kirjoittajat, jotka painottavat virkamiehistöä Ciceron *De legibus* -teoksen tavoin, ymmärtävät tasavaltaisen järjestelmän kansanvaltaiset aspektit kapeammin ja eri tavoin verrattuna Rooman tasavaltaisiin käytäntöihin.

LIITE: TARKASTELTUVIEN KIRJOITTAJIEN HENKILÖTIETOJA

Biondo, Flavio (1392—1463), kotoisin Forlista. Hän tuli paavin palvelukseen 1427 ja oli läheinen paavi Eugenius IV:n kanssa. Hän pysyi riippumattomana, Italian kansalaisena. Hänen läheisin intellektuaalinen siteensä oli Firenzen ja siellä Brunin. Rooman muinaisjäänteitä ja historiaa koskevien teosten lisäksi hän on kuuluisa ensimmäisen keskiajan historian kirjoittajana.

Bracciolini, Poggio (1380—1459), yksi kuuluisimpia Firenzen varhaisen humanismin edustajia. Hän oli erittäin taitava latinisti. Vuodesta 1403 hän työskenteli paavin hovissa, mutta säilyi maallikkona. Hän oleskeli jonkin aikaa Englannissa ja

oli Firenzen kansleri 1453—59. Häneltä on säilynyt monipuolinen kirjallinen tuotanto.

Brandolinus, Aurelius, Lippus (1440—1497), tunnettu firenzeläinen humanisti, joka kuului augustinolaisveljestöön. Hän kirjoitti runoja, kirjeitä, puheita, tärkeitä uskonnollisia, retorisia ja poliittisia tutkielmia sekä käänsi latinasta.

Bruni, Leonardo (Aretino; 1370—1444), Firenzen humanismin keskeinen hahmo 1400-luvun ensipuoliskolla. Erinomainen kreikan ja latinan taitaja. Hän työskenteli vähän aikaa paavin hovissa, mutta tuli 1415 takaisin Firenzeen, jossa hän oli kanslerina vuodesta 1427 lähtien. Hänen Firenzen historiansa on ensimmäinen merkittävä historiateos renessanssista. Muista teoksista mainittakoon *De militia* (sotaväestä). Hän käänsi sekä Platonin että Aristoteleen tuotantoa, mutta Platonin filosofia säilyi hänelle etäisenä.

Fiocchi, Andrea, Domenico (n. 1400—1452). Hänet tunnetaan huonosti. Kotoisin ilmeisesti Firenzestä, josta siirtyi paavin hoviin notaariksi ja sihteeriksi. Hänen roomalaisten virkamiesten esittelynsä jäi elämään vuosisadoiksi.

Leto, Pomponio (1428—97), vaikutusvaltaisin aikansa antiikin tutkija. Hän perusti n. 1460 ns. Rooman akatemiansa, jossa hän puhui miltei päivittäin innostuneelle, eri puolilta Eurooppaa tulleelle yleisölle. Pakanallisten riittien harjoitus ja salaiset kokoukset katakombeissa herättivät kirkon epäluuloa ja hänen akatemiansa suljettiin väliaikaisesti. Hän oli erikoistunut Rooman topografiaan.

Patrizi, Francesco (1413—92), kotoisin Firenzestä.

Platina (Sacchi, Bartolomeo; 1421—81), kotoisin Mantovasta. Vuosina 1457—61 hän nautti Cosimo ja Piero de' Medicin ja johtavien humanistien ystävyydestä Firenzessä. Hän oli paavi Pius II:n palveluksessa; hänellä oli kontakteja Leton akatemiaan. *De optimo cive* on omistettu Lorenzo de' Medicille.

Rucellai, Bernardo (1448—1514), Lorenzo de' Medicin (1449—92) luotettu tuki, Firenzen johtavia henkilöitä ja humanisteja sekä antiikin tutkimuksen uudistaja. Hänen puutarhoissaan *Orti Oricellari* kokoontui firenzeläisen älymystön keskustelu-piiri.

LÄHTEET

- Baron, Hans. *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*. Chicago 1968.
- Baron, Hans. *The Crisis of the Early Italian Renaissance*. I—II. Princeton 1955.
- Biondo, Flavio, *De Roma triumphante*, libri decem. Basileae 1531.
- Black, Robert. *Ancients and moderns in the Renaissance: Rhetoric and History in Accolti's Dialogue on the Preeminence of men of his own time*. *Journal of the History of Ideas*, 43, 1982, 3—32.
- Bracciolini, Poggio, *Historiae de varietate fortunae*. Forni editore. Bologna, Ristampa anastatica (Lutetiae Parisiorum 1723) 1969.
- Bracciolini, Poggio, *Historia Florentina*. Venetsia 1715.
- Brandolinus, Aurelius, *De comparatione rei publicae et regni*. *Irodalomtörténeti Emlékek* II. Budapest 1890, s. 79—183.
- Brown, Alison, *The Humanist Portrait of Cosimo de' Medici*. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 24, 1961.
- Brown, Alison, *Platonism in Fifteenth-Century Thought*. *Journal of Modern History* 58, 1986, 383—413.
- Bruni, Leonardo, *Historiarum Florentinarum*, libri XII. Argentorati 1610.

- Bruni, Leonardo, *Laudatio Florentinae Urbis*, teoksessa Baron 1968, 232—63.
- Buck, August, *Die Rezeption der Antike in den romanischen Literaturen der Renaissance*. Berlin 1976.
- Cochrane, Eric, *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*. Chicago 1981.
- Fiocchi, Andrea, *De magistratibus Romanorum liber alter*, teoksessa *Antiquitatum variarum auctores*, Lugduni 1560, s. 871—928.
- Gilbert, Felix, Bernardo Rucellai and the *Orti Oricellari*. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 11—12, 1949, 101—131.
- Hay, Denys, Flavio Biondo and the Middle Ages. *Proceedings of the British Academy* 1959, 97—125.
- Kajanto, Iiro, Fortuna in the Works of Poggio Bracciolini. *Arctos* 20, 1986, 25—57.
- Kajanto, Iiro, Poggio Bracciolini and Classicism. A Study in Early Italian Humanism. *Suomalaisen tiedeakatemian toimintuksia*, sarja B, 238 (1987).
- Kristeller, P. O., *Medieval aspects of Renaissance learning*. Duke University Press 1974.
- Kristeller, P. O., *Renaissance Thought II. Papers on Humanism and the Arts*. Harper Torchbooks 1965.
- Leto, Pomponio, *De Romanis magistratibus, sacerdotiis, iurisperitis & legibus*. *Antiquitatum variarum auctores*, Lugduni 1560.
- McCuaig, W., Bernardo Rucellai and Sallust. *Rinascimento* 22, 1982, 75—97.
- Oppel, John, Peace vs. Liberty in the *Quattrocento*: Poggio, Guarino and the Scipio-Caesar Controversy. *The Journal of the Medieval and Renaissance Studies* 4, 1974, 221—265.
- Patrizi Francesco, *De institutione reipublicae*, libri IX. Argentinæ 1594.
- Pfeiffer, Rudolf, *History of Classical Scholarship*. Oxford 1976.
- Phillips, Mark, *The memoir of Marco Parenti. A Life in Medici Florence*. Princeton University Press 1987.
- Platina, *De optimo cive*. Bologna 1944.
- Rubinstein Nicolai, Florentine Constitutionalism and Medici Ascendancy in the Fifteenth Century. *Florentine Studies, Politics and Society in Renaissance Florence*, ed. N. Rubinstein. London 1968, 442—62.
- Rubinstein Nicolai, Le dottrine politiche nel Rinascimento. *Il Rinascimento. Interpretazioni e problemi*, a cura di M. Boas et. al. Editori Laterza 1983, 183—237.
- Rubinstein Nicolai, The Beginnings of Political Thought in Florence. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 5, 1942, 198—227.
- Rucellai, Bernardo: *De magistratibus Romanorum veterum commentarius*. Leipzig 1752.
- Schellhase, Kenneth, *Tacitus in Renaissance Political Thought*. Chicago 1976.
- Seigel, Jerrold, "Civic humanism" or Ciceronian rhetoric? *Past and Present* 36, 1967, 21—37.
- Seigel, Jerrold, *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism*. Princeton University Press 1968.
- Skinner, Quentin, *The foundations of modern political thought, vol. I: the Renaissance*. Cambridge (1978) 1979.
- Weinstein, Donald, *Savonarola and Florence*. Princeton 1970.
- Weiss, Roberto, *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*. Oxford 1969.
- Wilcox, Donald, *The Development of Florentine Humanist Historiography in the Fifteenth Century*. Cambridge 1969.